

Людмила Архипова

РУХ ДО АНТРОПОЛОГІЇ ЧЕРЕЗ ЛІТЕРАТУРУ

Антропологічний запит про «загадку людської істоти», започаткований філософією в 20-ті рр. ХХ ст., продовжили культурна, лінгвістична, політична та історична антропологія¹. Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. виникає формулювання також і нової перспективи – літературної антропології, або антропології літератури, а радше «антропології літературою».

Літературна антропологія є не що інше, як спроба привілеювати, піднести до основних лише один із видів людського досвіду (а саме – досвід вигадування, сповідання та письма) і через цей фокусний, звужений погляд на людське існування виявити ті особливості людської істоти, які змушують цю форму досвіду до «вічного повернення» в найрізноманітніших історичних формах. Автори цього гуманітарного проекту (В. Ізер, Р. Нич, В. Подорога й інші) стверджують, що аналіз літератури дає змогу не лише споглядати онтологічні, конститутивні риси людини як істоти, бо література є простором здійснення та випробовування тих форм досвіду та переживання, які лише згодом набувають реальності.

Осмишлювати людське існування на основі аналізу літератури – ідея далеко не нова, але приваблива, особливо для української літературоцентричної культури. Тож, спокушаючись новими перспективами переосмислення як літератури, так і людини, нею нібито створеної, варто поглянути на саму структуру нового поля гуманітаристики: її топологію, її моделювання літератури та її концептуальний словник – і врешті спробувати поглянути на сучасну українську літературу з антропотворчої позиції. Цілком імовірно, що методологія здійснення антропології літературою і через літературу відкриває нові можливості аналізу для всякої текстової реалізації

---

¹ Див.: Вульф Кр. Антропология : история, культура, философия / Кр. Вульф. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2008. – 280 с.

чи самовиявлення людських істот і, зокрема – філософії, і тоді можливою стане «історико-філософська антропологія»?

Філософське читання саме літературної антропології має бути критичним, адже в цьому разі відбувається критичне зближення літератури й філософії, тому, розглядаючи «літературну антропологію», необхідно порівняти її з філософською антропологією «через літературу».

1. Потреба в антропології

*Антропологія має своїм об'єктом не людину,
а триаду: іншість/множинність/ідентичність.*

Тож антропологія прямо дотична до творення ідентичності

М. Ауже. Про антропологію в сучасному світі

Варто повернутися до самого початку наших роздумів: якою є структура питання про існування людини? Чи не закладена вже в самому питанні можливість і потреба використовувати для формування антропологій образів, картин людини?

Насмілимося припустити, що антропологія, яка надає смисловий простір для установаження сталих тверджень («слів») про існування «людини», в останні десятиліття була переміщена з царини університетів і науки до сфери повсякденного, нагального й практичного запиту. Перебуваючи в епіцентрі плину щоденних перетворень і зрушень, людина мусить зберігати, захищати бодай якусь певну сталість своєї істоти, і теорія людського існування – антропологія – дає змогу формулювати таку сталість.

Покладаючись на свою тілесну окремішність, кожен постулює існування *сталого центру* свого існування, або існування власної ідентичності, на основі якої проектує повсякденність. Проте численні та швидкісні видозміни людських практик і можливостей не дають звершитися жодним теоріям, версіям чи інтроспекціям як відповідям на неунікний запит «хто я?». Коли зрушеними чи розсіяними виявляються всі колись домінантні спільноти (родина, етнос, національна держава, корпорація, інституція, професійне угруповання), виникає потреба збирати, моделювати власну ідентичність і наодинці долати конфлікт моделей людської істоти, примножуваних публічним простором комунікації.

Як свідчить сучасний психоаналіз і феноменологічна філософія, питання «хто є Я» парадоксальним чином супроводжується віддзеркаленням кожного окремого людського існування (тіла, свідомості) в Іншому (природі, космосі, інших людських істотах). Але чому людський запит про самототожність, ідентичність, самість, тобто питання про незвідну власну унікальність, супроводжується витворюванням найзагальнішої «моделі людини», конструкта з онтологічно передвизначеним набором характеристик?

Звернімося до найпростішої топології концепту «я сам» – до етимологічного аналізу слова «ідентичність». «Ідентичний» походить від латинського *identicus*, утвореного від *idem* – «той самий», що, своєю чергою, складений із компонентів *id* – «це» та підсилювальної морфемі – *em*¹. Але в слові «ідентичний» діє не лише жест указування – «ось це»; «ось це, що є таким же», а проявляється також *присвійність якості*.

Id дорівнює давнішому *jь (ja, je) < такь-jь², що має значення «його». Тож у мовному позначенні виразно проступає необхідність пов'язувати артикулювання ідентичності з першоосновними, екзистенційними жестами встановлення та вирізнення Іншого: він (хтось там, поза мною) – є, він – такий-то. Виглядає так, ніби в мовній смисловій структурі «тотожності» відсутня вказівка на себе та звернення до самого себе, але радше вказується на очікування отримати тотожність зовні, так, ніби ідентичність/схожість із чимось, взаємну відповідність якостей розрізненого буття має встановити хтось інший.

Парадоксальним чином такі результати простої мовної розвідки збігаються з основними ідеями відомої лекції Мартина Гайдеггера “*Identität und Differenz*” («Ідентичність і відмінність») 1957 року. У своїй інтерпретації Парменідового твердження про тотожність/ідентичність того, «що мислиться», і того, «що Є», філософ доходить такої формули: «*подібність означає належність один одному*»³. Тобто коли ми говоримо про те, що $A=A$, це також означає, що A «і є» A , або, інакше кажучи, істоти, що вводяться в поєднання як тотожні й подібні, перебувають усередині такого

¹ Етимологічний словник української мови. – Т. 2 (Д–К) / уклад. Н. С. Родзевич та ін. – К.: Наукова думка, 1985. – С. 290.

² Там само. – С. 326.

³ Heidegger M. *Identity and Difference* / M. Heidegger; transl. by J. Stambaugh. – Chicago: University of Chicago Press, 2002. – P. 28.

укладу буття, який передвизначає лише їхнє взаємне відношення. Це також означає, що в кожного із цих *A* немає наперед установлених якостей чи сутностей, бо вони саме й установлюються в єднаннях речей і людей між собою, тому ніхто не може передбачити, якою дескрипцією якостей завершиться це єднання й ця співналежність.

Розглядаючи в Гайдеггерівій перспективі потребу в антропології, ми можемо пов'язати її з самим процесом становлення людської істоти, яке відбувається в численних актах єднання-віднесення до тих чи тих *дескрипцій*. Тоді антропологічні моделі, утверджені й поширені в межах певних спільнот чи окремого історичного періоду культури, слугують полем якостей і смислів, з якими кожна окрема людина може встановлювати «спів-приналежну» ідентичність.

Важливість установлення тотожності/ідентичності, тобто *мі-мезису*, для пізнання, самопізнання та перетворення мислення в катарсисному переживанні подібності наголошував також Аристотель у своїй «Поетиці»: «На наш погляд, поезію породили дві, причому зовсім природні, причини. По-перше, властивий людям із дитинства нахил до наслідування; власне, вони тим і вирізняються від усіх інших живих істот, що вони наділені винятковим хистом наслідувати, завдяки якому набувають перші знання. По-друге, усі люди знаходять задоволення в наслідуванні»¹. Така схильність людей до насолоди знаним, до впізнаваного, тотожного тому, що є, уже було в досвіді, не лише проявляється в естетичному реєстрі досвіду, а й слугує джерелом відомого від античності закону розуміння, що його поділяє й сучасна герменевтика – коло розуміння; себто можна пізнати тільки те, що вже відоме, розпізнане і що в часі пізнавання лише розширює горизонти подібності.

Як бачимо, сама мовна структура запитування про якості людини виявляє недостатність саморефлексії і вказує на необхідність «зовнішнього», винесеного за межі свідомості – образу, ікони, картини і *слова* про людське буття, – і це на рівні теоретизування проявляється в численних «поворотах» чи радше «кренах» до історії, культури, мови й літератури, що були здійснені у філософії і антропології останніх десятиліть ХХ ст.

¹ Аристотель. Поетика / Аристотель // Античні поетики / Упоряд. М. Борецький, В. Зварич. – К. : Грамота, 2007. – С. 30.

Звернімося тепер до самих проектів літературної антропології, що лише починає усталюватися як повноцінна дисципліна, а сама її можливість продовжує бути предметом дискусій¹.

2. Проекти «антропології літератури»

Література є різновидом антропології

Ю. Шлагер

*Якщо літературний текст щось робить зі своїми читачами,
він водночас викриває щось про них*

В. Ізер

Не буде перебільшенням стверджувати, що каталізатором інтересу до літературної антропології, очевидного з огляду на тематику наукових конференцій останніх років², слугувала публічна лекція відомого польського дослідника літератури Ришарда Нича (Ryszard Nycz) «Антропологія літератури. Культурна теорія літератури. Поетика досвіду» (жовтень 2007, Львів)³.

Р. Нич у цій лекції виступає рішучим противником міждисциплінарного змішування предметів та методів і наголошує на потребі виокремити власне літературну антропологію (або ж безпосередній аналіз літератури як особливого виду досвіду) від антропології як дескрипції можливостей людського досвіду на матеріалі літератури й культури. На його думку, аналіз літератури як досвіду відкриває невланне для аналізу «перед- і позакогнітивне знання»⁴, дає змогу розглядати взаємодію безпосереднього, одиничного, унікального досвіду й мови, але найважливіше – це можливість виокремлення через літературу певної множини форм досвіду.

¹ Див.: REAL. Yearbook of Research in English and American Literature. – Vol. 12 : The Anthropological Turn in Literary Studies / ed. by Jürgen Schläger. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1996.

² Навесні 2008 р. відбулася конференція «Новітня теорія літератури і проблеми літературної антропології» в Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка. У жовтні 2009 р. відбулася міжнародна наукова конференція «Мультикультуралізм у перспективі літературознавчої антропології» в Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича.

³ Нич Р. Антропологія літератури. Культурна теорія літератури. Поетика досвіду / Р. Нич. – Львів : Центр гуманітарних досліджень ; К. : Смолоскип, 2007. – 64 с.

⁴ Там само. – С. 25.

Література потребує «поетики», тобто дослідження її форм, але ці форми є не штучним наслідуванням досвіду буття, а формами, що самі досвід моделюють і вможливають. Досвід літератури – «цілопсихотілесний», гібридний, водночас і тілесно-чуттєвий, і суспільно-культурний, і понятійно-мовний.

За Р. Ничем, через читання й письмо в літературі відкриваються парадокси «засвідчення» переходів зовнішнього й внутрішнього: світ, Інший, які закликають до пізнання, захоплюють, підпорядковують і водночас – піддаються означуванню, завдяки якому стає можливою автономія особи. Вивчення емпірії літератури відкриває «прототипну фабулу засвідчення»: від зовнішнього – до внутрішнього позначення тропами (образами), і знову – зовні, й цим урівноважується асиметричне протистояння людського й позалюдського буття¹.

Таким чином, проект літературної антропології Р. Нича – це проект дослідження того, як література робить видиму «нетрансцендентну» дійсність. Відповідно, і засаднича стратегія й методологія поетики досвіду визначена як інтерпретація випадку (*case study*), зумисне «слабка», «недисциплінована», але саме такий підхід і дає змогу виявляти унікальності, «йти за літературою» в її формулюванні світу². Понятійний репертуар проекту Р. Нича акцентує такі концепти, як досвід, внутрішнє-зовнішнє, троп, особистість.

Наступний варіант літературної антропології, який неможливо оминути, – це дослідження літератури як простору випробування, розігрування й представлення «пластичної людської істоти» Вольфганга Ізера (Wolfgang Iser, 1926–2007). В. Ізер, знаний як засновник Константської школи рецептивної, або ж дієвої естетики (*ästhetischer Wirkung*) й автор відомої концепції «уявного приписуваного читача» (*Der Implizite Leser*), який вплинув на дискусії щодо літератури 70-х рр. не менше, ніж Ж. Деріда, розпочав розробку нового теоретичного проекту – літературної антропології – наприкінці 80-х рр. XX ст.

Першим кроком до нової теорії став упорядкований автором у 1989 р. збірник «Розвідка: від читачького відгуку до літературної антропології» (*Prospecting: From Reader Response to Literary Anthropology* – далі «Розвідка»), наприкінці якого В. Ізер обіцяє детально розкрити своє бачення антропології в окремій праці. І нова книжка

¹ Див.: Там само. – С. 29–33.

² Див.: Там само. – С. 49–52.

«Вигадане та уявне – перспективи літературної антропології» (*Das Fiktive und das Imaginäre – Perspektiven Literarischer Anthropologie*) вийшла 1991 року¹. Згодом саме ця його концепція стала однією з найвпливовіших і найцитованіших (зокрема, у своєму англомовному варіанті 1993 р.)².

Ф. Кермод (F. Kermode), з гіркою зауважуючи «непрочитаність» ранньої праці В. Ізера «Невизначеність і читацький відгук у художній прозі» (*Indeterminacy and the Reader's Response in Prose Fiction*) 1971 р., звертає нашу увагу не лише на те, що в тому тексті були намічені всі теми, пізніше розгорнуті в окремих книжках, а й на завершальні риторичні питання, такі символічні з огляду на подальшу концептуальну еволюцію автора: «Що є тим, що змушує читача бажати поділяти пригоди в літературі? Це питання радше для антрополога, ніж до дослідника літератури»³.

Через вісімнадцять років у «Розвідці» В. Ізер спрямує власне питання за межі всіх дисциплін – аж у простір онтології: «Є вказівки на те, що саме література може сказати нам про наш антропологічний грим (*make-up*), який кладе край старій дихотомії внутрішнього-зовнішнього, оскільки особлива природа літератури дає нам можливість відкрити людську потребу вимушено вірити, навіть коли відомо, що є що»⁴. Хоча багато коментаторів цієї книги дивуються нібито несподіваному повороту від рецептивної естетики до антропології, проте аргументи самого автора дуже прості та ясні: «Якщо літературний текст щось робить зі своїми читачами, він водночас викриває щось про них самих»⁵.

Перетворенню літературознавства на літературну антропологію передує концептуальна зміна функцій літератури. Слід зауважити, що «література» у В. Ізера означає водночас і текст, і досвід його письма, і досвід його читання та поширення в культурі. Тож замість бути «музеем без стін», що зберігає досягнення класичних зразків, чи предметом буржуазного естетичного задоволення через споглядання аурі геніальних творінь, література має постати як

¹ Див.: Iser W. *The Fictive and the Imaginary : Charting Literary Anthropology* / W. Iser. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1993.

² Див.: *New Literary History* 31.1, Winter 2000. On the Writings of Wolfgang Iser. – Режим доступу: http://muse.jhu.edu/journals/new_literary_history/toc/nlh31.1.html. – Назва з екрана.

³ Benton M. *The Fictive and the Imaginary : Charting Literary Anthropology* / M. Benton // *British Journal of Aesthetics*. – V. 35, (Jan., 1995). – Режим доступу: <http://prelectur.stanford.edu/lecturers/iser/benton.html>. – Назва з екрана.

⁴ Iser W. *Prospecting : From Reader Response to Literary Anthropology* / W. Iser. – Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 1989. – P. vii.

⁵ *Ibid.*

«інтерпретація реальності». В. Ізер обстоює виняткову привабливість літератури та її значущість для нашого сучасника через властивість літератури розкривати людські здатності, які, у свою чергу, дають змогу збагнути, наскільки всі наші дії пронизані актами інтерпретування, «справді, ми живемо *інтерпретуючи*».

Якості літератури В. Ізер пов'язує з онтологічними характеристиками буття: література є об'єктивацією становища людської істоти в бутті, що супроводжується постійними змінами й уточненнями, редагуванням реальності. Автор сміливо визначає людину як «тварину, що інтерпретує», а тоді, навіть якщо література і є лише грою, ця гра дає змогу випробовувати вимоги самого життя.

Спираючись на визначення Г. Плеснера (H. Plessner) – «децентрована людина, яка є, але себе не має», – В. Ізер безпосередньо пов'язує *репрезентацію* (*representation, Darstellung*) і пошуки самовизначення. Саме тому література повинна бути вигадкою (*fiction*), бо ж її завдання – «мислити немислиме, зображувати недоступне, поєднувати непоєднане, комбінувати взаємно виключне», чим вона допомагає здолати онтологічну дуальність людського існування. В. Ізер використовує визначення Д. Велершофа (D. Wellerschoff), за яким література – це “*Probierbewegung*” (пробний або експериментальний рух), щоб акцентувати можливості літератури через експериментування та випробування досягти прихованого, а значить і невідомого виміру життя ¹.

Репрезентація (*representation, Darstellung*) – дія зображування, не відтворення, не є онтологічно заданою, але виникає з подвоєності вигаданого (*fiction*), пов'язує інтертекстуальний простір із позатекстовим полем. Репрезентація дає вигаданому інсценізувати непоєднані структури повсякденності й сновидінь, завдяки чому літературна вигадка постає естетичною цінністю ².

На початку книги «Вигадане та уявне – перспективи літературної антропології» В. Ізер проголошує літературну антропологію «іншою формою евристики» для людської самоінтерпретації. Саме через аналіз літератури можна знайти антропологічні характеристики (*dispositions*), властиві як людській повсякденності, так і літературі: це вигадане (*fictive*) та уявне (*imaginary*), а також гра, що є структурою їх взаємодії. Література – позбавлена миттєвих праг-

¹ Див.: Iser W. Changing Functions of Literature / W. Iser // REAL. Yearbook of Research in English and American Literature / ed. by H. Grabes, H.-U. Diller, H. Bungert. – Vol. 2 (1985). – P. 1–22.

² Iser W. Prospecting : From Reader Response to Literary Anthropology / W. Iser. – Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 1989. – P. 236.

матичних потреб – через свої особливі форми, позначені впливом історії, розкриває багатоманітність людської пластичності та її моделювання. Вигадане та уявне, що є проявами буття, не можуть бути вхоплені «трансцендентально», проте стають доступними контекстуально – в літературному тексті.

Побудова літературної антропології передбачає аналіз історичних маніфестацій і концептуалізацій вигаданого та уявного. В. Ізер усвідомлює, що вигадане та уявне потребують дослідження у їх різноманітних дискурсивних застосуваннях, включаючи їх тематизацію у філософському та когнітивному дискурсах: вигадане – в термінах використання, уявне – в термінах можливості. Замість старої дихотомії «вигадане-реальність» він пропонує сприймати вигадку (*fiction*) як дієвий модус свідомості (*operational mode of consciousness*), що здійснює наскоки на існуючі версії світу. У такий спосіб вигадане стає актом виходу-поза-обмеження, яке, утім, утримує в полі бачення, що саме було перейдене.

Для В. Ізера основною драмою людського існування є замкненість у межах певності, тому, на його думку, людське життя, що протікає у межах інституалізованих форм, потребує літератури як панорами можливостей, змінних маніфестацій самоформування самостей. Література стає їх інсценізацією (постановкою), водночас дозволяючи не поєднуватися з жодною із представлених можливостей¹.

Літературний текст, розглянутий як перформанс, є трансформацією референтних світів, завдяки яким постає щось нове, інше, яке не може бути виведеним із цих світів. При цьому інсценізування (*staging*) у літературному тексті не приховує штучності та неадекватності, а декларує себе як симулякр, наголошуючи, однак, при цьому свій вихід за межі можливостей людської свідомості².

Підсумовуючи в пізнішому інтерв'ю результати власної антропологічної аналітики, Ізер каже: «Існує те, що я би називав “мультиформність людської пластичності” (*multiformity of human plasticity*). Репрезентація як відстрочування насильства є, звісно, одним із способів, у який людська пластичність моделюється, але це не єдиний спосіб. І я хотів би додати, що “пластичність” – це лише метафора того факту, що ми знаємо дуже мало про людську природу. Тим не менше є ця пластичність, що безперервно моделюється й

¹ Див.: Iser W. *The Fictive and the Imaginary : Charting Literary Anthropology* / W. Iser. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1993. – P. X–XX.

² Див.: Ibid. – P. 281–302.

оформлюється. Якщо хтось користується вигадливістю (*fictionality*)¹ як дослідницьким інструментом, є багато способів розширити питання цього типу. Загалом можна сказати, що дослідницьке використання вигадливості дає змогу інсценувати мультиформне моделювання людської пластичності»².

Понятійний репертуар проекту літературної антропології В. Ізера акцентує такі концепти, як вигадане (*fiction*), людське існування, пластичність людської істоти, репрезентація, інсценування, гра. Тож літературна антропологія В. Ізера ближча есенціальній філософській антропології, ніж літературознавству. Побудова літературної антропології стає можливою, коли саму людину зображувати і розглядати як істоту з особливими онтологічними характеристиками: позбавленість наперед даної сутності, відкритість, здатність в умовах відсутності уявляти та випробовувати виміри існування.

Відповідно стратегія такого дослідження – опис та аналіз форм людської вигадки і людської уяви, що дає свободу міждисциплінарній методології і можливість зануритися в поле історичних, етнографічних, соціологічних та філософських фактів. Але наскільки продуктивним став такий аналіз літератури?

Від 1997 р. Константський університет у Німеччині був домівкою для міждисциплінарної дослідницької групи «*Literatura та антропологія*». Одна з активних її учасниць Алайда Асман (A. Assmann) характеризує «концептуальний дизайн» цього наукового проекту як такий, що лежить на трьох китах: літературна антропологія В. Ізера; американська культурна антропологія, представлена фігурами К. Гірца (C. Geertz) та Дж. Кліфорда (J. Clifford); антропологічний дискурс, який можна асоціювати з іменем Г. Пфотенхауера (H. Pfothenhauer), укорінений у полі досліджень німецької літератури XVIII ст., чийм лейтмотивом є образ *der ganze Mensch* (людська істота як цілість)³.

¹ В українській гуманітарній традиції зв'язок літератури й здатності уявляти відображається паралельно поняття «художнє мислення» – «художня проза», де переважає метафора зображального мистецтва, тоді як в англomовній понятійній системі цей зв'язок безпосередніший: *fictionality* – *fiction* (вигадливість–література). Як видається, В. Ізеру важливо наголосити, що здатність створювати фантазійні, уявні, неіснуючі образи може існувати й окремо від літератури, але в літературі й через літературу виявляється найпотужніше.

² Iser W. The Use of Fiction in Literary and Generative Anthropology. An Interview / W. Iser, R. van Oort // *Anthropoetics* III, no. 2 (Fall 1997/Winter 1998). – Режим доступу: http://www.anthropoetics.ucla.edu/ap0302/Iser_int.htm. – Назва з екрана.

³ Див.: Assmann A. Redefining the Human. A Survey of Approaches to Literary Anthropology / A. Assmann // *Being Humans. Anthropological Universality and Particularity in Transdisciplinary Perspectives* / ed. by Neil Roughley. – Berlin ; New York : de Gruyter, 2000. – P. 199–215.

Теми досліджень групи найрізноманітніші: історія літератури як історія змін локусів культурної пам'яті, досвід у літературі, форми вигаданого і т. д. Зокрема, одна зі студенток Ізера – Габріель Шваб – у книжці «Дзеркало та убивця-королева: Іншість у літературній мові» (*The Mirror and the Killer-Queen: Otherness in Literary Language*) 1996 р. запропонувала розвивати літературну антропологію у напрямі виявлення «уявної етнографії» (*imaginary ethnography*) – етнографії читання, оскільки в «контактній зоні» літератури взаємодіють уявні світи і практики читання й інтерпретування, засвоєні читачами в найрізноманітніших соціальних інтеракціях. Такий антропологічний аналіз читання міг би дати поштовх до вироблення нової етики деколонізації¹.

Проте в цілому можна стверджувати, що літературна антропологія В. Ізера виявилася радше каталізатором дискусій щодо нових напрямів літературознавства та літературознавчої теорії, ніж дослідницькою програмою². Критики зазначають, що пропозиція літературної антропології, зближеної з філософською антропологією, де література стає медіумом у пошуку конститутивних якостей людської істоти, виявилася надто віддаленою від поля літературної критики і літературного тексту. Так Ганс Ульріх Гумбрехт (H. U. Gumbrecht) зазначає, що літературна антропологія В. Ізера весь час повертає нас до питання, чому люди взагалі мають в уяві образи, сприймаючи літери, і навіть людські істоти повсякчас постають перед необхідністю мати вигадане, щоб виразити себе. Таким чином, виходить, що літературна антропологія має досліджувати людську свідомість замість літератури та споглядати реакції свідомості на виклики літературного тексту. І виникає питання: а чому саме тільки літературу Ізер проголошує найзначнішою провідницею вигаданого та найбільшою можливістю проявити пластичність людської істоти? Крім того, у викладі Ізера, на думку Гумбрехта, антропологія втрачає інтерес до «подробниць» і постає трансцендентальною³.

Інший напрям критики – питання про те, наскільки новаторською є пропозиція В. Ізера. Справді, розглядаючи понятійний

¹ Див.: Spariousu M. I. *Remapping Knowledge. Intercultural Studies for a Global Age* / M. I. Spariousu. – New York : Berghahn Books, 2006.

² Про це свідчить і зміст статей у випуску, присвяченому літературній антропології. Див.: REAL. *Yearbook of Research in English and American Literature*. – Vol. 12 : The Anthropological Turn in Literary Studies / ed. by Jürgen Schlaeger. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1996.

³ Див.: Gumbrecht H. U. *Literary Anthropology* / H. U. Gumbrecht. – Режим доступу: <http://prelectur.stanford.edu/lecturers/iser/gumbrecht.html>. – Назва з екрана.

склад його проекту, знаходимо тут чимало концептів і позицій, запропонованих раніше. Визначний вплив на формування літературної антропології справила герменевтика Г.-Г. Гадамера, праці Віктора Тернера (Victor W. Turner) та Кліфорда Гірца (C. Geertz)¹, де наголошується, що текст у культурі «обтяжений» майбутніми значеннями, виявити які може лише дія вираження, експресія, репрезентація. Динаміка взаємодії у момент сприйняття кожного тексту робить його непередбачуваним, або, користуючись терміном Тернера, який часто вживає й сам В. Ізер, – *лімінальним, лімініюдним*.

У відомій книжці В. Тернера «Драми, поля та метафори. Символічна дія у людському суспільстві» (1974) вводилося поняття «лімінальної можливості» (*liminal or "liminoid"*), що походить від непередбачуваності ритуальної дії, ритуального виконання і без якого соціальні порядки в їх сталості стають неможливими. Метафори та парадигми, засвоєні у логічному порядку, в моменти інтенсивного досвіду, інтенсивних обставин породжують безпрецедентні форми. Тому дія, виконання, використання не можуть у людських істот підлягати абсолютному порядку. «Розрив» між порядками – лімінальність – в індустріальних спільнотах легалізований у «лімініюдних» жанрах, як-от: література, кіно, журналістика. Замість давнього ритуалу тут діє новизна інтерпретації та нові форми засвідчення, тож філософія, наука, мистецтво, релігія потребують «лімінальних істот», спроможних до інновативної поведінки². Слід звернути також увагу на своєрідну концепцію літературної антропології, розроблену в межах російської антропологічної школи: передусім це дослідження *Валерія Подороги*, розпочаті у середині 90-х рр. ХХ ст., які стосувалися текстології і тілесності в контексті історії філософії. Ця, несподівана в межах звичного для нас «шкільного» навчання філософії, тілесна антропологія філософського тексту пропагує повільне читання, яке має на меті вловити момент, коли «форма змісту» стає «формою вираження».

В. Подорога розглядає акт читання як *зовнішній* щодо розуміння: «Читати – значить перебувати по іншій бік щодо власних процедур розуміння, бути поза собою, бути *до* думки й мови»³. Філо-

¹ Див. статті цих авторів: Turner V. W. *Dewey, Dilthey, and Drama : An Essay in the Anthropology of Experience* / V. W. Turner. – Chicago, Illinois : University of Illinois Press, 1986 : Geertz C. *Making Experiences, Authoring Selves* / C. Geertz // *The Anthropology of Experience* / ed. by V. W. Turner and E. M. Bruner. – Chicago : Board of Trustees of the University of Illinois, 1986.

² Див.: Turner V. W. *Dramas, Fields, and Metaphors. Symbolic action in human society* / V. W. Turner. – New York : Cornell University Press, 1974.

³ Подорога В. *Выражение и смысл* / В. Подорога. – М. : Ad Marginem, 1995. – С. 19.

софський текст – місце, топос здійснення смислу, котрий повсякчас вислизає. Метафора ландшафту є методологічним принципом, який потребує полювання за випадковими, розрізненими подробицями життєвої історії автора, які ще не стали текстом, щоб потім знову повернутися до місця здійснення думки – тексту. У результаті такого розгляду народжуються, як мінімум, нетривіальні інтерпретації: філософія Ніцше як танок, ландшафтне «здіймання» Гайдеггера, виражене дефісом-що-розриває поняття. Експерименти з «тілесним читанням» філософських текстів розвинулися в авторський проект «аналітичної антропології літератури».

Якщо у В. Ізера ключовий спосіб антропологізації літератури – зв'язок людського життя й свідомості з вигадуванням у літературному тексті, то для В. Подороги – це тіло, образи тіла, досвід тіла, що єднає автора й читача та передує смислотворенню. Перша тілесна метафора ландшафту розвинулася в «тіло читання», а в текстах постають «тіла-об'єкти», «тіло-моє», «тіло-афект», «тіло, що мислиться».

Як може виглядати методологія дослідження, метою якої є аналітичне споглядання тілесності? Передовсім слід виокремити «нарративний план» (риторичні, ідеологічні, сюжетні цінності тексту) й переміститися у перпендикулярний щодо нього тілесний план, відмовитися від бачення через мову – «дивитися» письмо. Подібне прочитання прози Достоевського виявляє у ній, на думку В. Подороги, «надлишковість» порогових, регресивних тіл, що прагнуть межі, відходять від нормальної тілесної практики, і їх потужність деформує саме мовлення й зображення.

Результатом читання-вдивляння має стати «картографія тіл без органів», яка «вхоплює» не форми, а сили, що викликають афекти. Картографія – вихід за межі центрування, схем і протиставлень¹. Ця стратегія подібна до пропозицій Р. Ніча звертатися до маргінального й одиничного досвіду, що дає змогу оперувати самим моментом змін, відобразити становлення.

Підсумовуючи результати розглянутих проектів літературної антропології, ми могли би стверджувати, що вони передбачають низку змін в оптиці звичного погляду на літературу:

- література має розглядатися у цілості актів вигадування її творців, її читачів, текстів та актів читання;
- література розглядається в динаміці – через ряд перформативних дескрипцій: репрезентація, гра, інсценізування;

¹ Див.: Подорога В. Феноменологія тела. Введение в философскую антропологию / В. Подорога. – М. : Ad Marginem, 1995.

- література – динаміка вигадування (*literary fictionality*), де через акти відбору, комбінації, саморозкриття, інсценізацію й трансформацію відбувається гра між реальним/*Real*, вигаданим/*Fictive* та уявним/*Imaginary*;
- література – не єдиний, але виразний прояв подвоєння світів у бутті людей, тому інтерпретування літератури постійно приваблює, і література відтворюється в різних історичних формах;
- література постає *простором* розробки, дослідження можливостей реалізації людського буття, що, своєю чергою, потребує визнання того, що людина є «пластичною»;
- література є слідом і простором дії тілесності, що виявляється не лише в її міметичних діях, а й у структурі наслідування, яка задається самим читанням;
- літературний досвід неможливо узагальнювати – література навчає гуманітаристику одиничності.

Як бачимо, літературна антропологія становить собою насправді філософську антропологію, адже в тих програмах досліджень, які ми розглянули, аналіз літературної форми та образності мав слугувати лише виявленню властивостей буття взагалі й людського буття зокрема. У такий спосіб філософи вже досить давно активно використовували літературні тексти. Розглянемо тепер, чим відрізняється літературна антропологія як літературознавчий проект, що виходить за межі поетики та історіографії і запитує про творення літературою і досвідом у літературі самої людської істоти, від філософії, що аналізує літературу, формулюючи «слово про людину» через літературу.

3. Філософське запитування про антропологію у літератури

Мудрість роману відмінна від мудрості філософії

М. Кундера. Мистецтво роману

Найближча літературній антропології філософська герменевтика Г.-Г. Гадамера. Коли ми звернемося до «Істини й методу» (частина перша, розділ II «Онтологія твору мистецтва та її герменевтичне значення»), то побачимо, що спосіб буття мистецтва вхоплюється тими ж динамічними поняттями, що й література в концепції

В. Ізера: представлення, гра, зображення, репрезентація, інтерпретація, перетворення (трансформація)¹. Парадоксальним чином опис мистецтва, здійснений в «Істині і методі» майже 50 років тому, виявляється суголочним багатьом сучасним теоріям, бо поєднує перформативність, унікальність, гру, втрату суб'єктивності в досвіді сприйняття мистецтва.

За Гадамером, художній досвід – це дійсний досвід, оскільки він не полишає свого суб'єкта без змін. Всяка зустріч із мовою мистецтва є зустріччю з незамкненою подією, ба навіть частиною цієї події. Тож власне буття твору мистецтва полягає в тому, що він задіює суб'єкта, і він уже не може залишатися для-себе-сущим. І все це стає можливим через те, що способом буття мистецтва є *гра*.

Шукаючи визначення способу існування гри, Гадамер звертається до метафоричного використання поняття гри, що виявляє первісний його зміст, і цей спосіб видається надійнішим, ніж етимологічний. Через такий аналіз виявляється, що гра є здійсненням руху. Вихідний спосіб буття гри – медіальний, а не пов'язаний з наявністю суб'єкта. До гри належить і те, що рух відбувається без напруження, ніби сам собою. Структурна впорядкованість гри дає гравцеві можливість розчинитися в ній і тим самим позбавляє його завдання бути ініціативним, яким він, гравець, має бути при напруженнях, властивих самому буттю без гри.

Загальною рисою гри є те, що *всяка гра – становлення стану гри*. Гра вирізняється тим, що це саморепрезентація. На цьому базується чарівність гри, оволодіння в грі. Гра має певну автономію відносно гравців і глядачів – це входить у поняття *перетворення*.

Перетворення відрізняється від зміни. Зміна передбачає зміну якості, субстанційної акциденції, але сама річ залишається тією ж. Перетворення має на увазі, що дещо стає відмінним відразу й цілком, стає дійсним буттям, порівняно з яким попереднє буття незначне. І, таким чином, перетворення в структуру передбачає, що все, що було досі, не існує, але те, що суще тепер, яке представляє грі мистецтво, і є непроминально дійсним.

¹ Див.: Гадамер Х.-Г. Истина и метод / Х.-Г. Гадамер. – М.: Прогресс, 1988. – С. 145–200. Подальший виклад ґрунтується на цьому давнішому російському перекладі. Хоч він і недосконалий, але все ж таки порівняно з оригінальним текстом (Gadamer H.-G. Gesamelte Werke / H.-G. Gadamer. – Bd. 1. Hermeneutik : Wahrheit und Methode. – 1. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. – Tübingen : Mohr Siebek, 1999) виявляє менше прогалин ніж українське видання: Гадамер Г.-Г. Истина і метод / Г.-Г. Гадамер; пер. з нім. О. Мокровський. – Т. 1 : Герменевтика I : Основи філософської герменевтики. – К.: Юніверс, 2000.

Гравці не мають власного для-себе-буття. Тепер більше немає гравця (або автора), залишається лише те, у що грають. Гра утворює структуру – отже, набуває свого критерію й більше не співвідноситься ні з чим зовнішнім. Радість від гри – це радість пізнання. І в цьому й полягає смисл перетворення на структуру – це перетворення на істинне, звільнення, яке повертає до істинного. У цій частині ігрова теорія засновника герменевтики дуже близька до описів «лімінального» у Тернера: дія досвіду не дає змоги передбачити ступінь перетворення.

Оскільки витвір мистецтва становить собою гру, це означає, що його власне буття невіддільне від його представлення, а в представленні виявляються єдність і тотожність структури. Націленість на представлення (репрезентацію) – це сутнісна риса твору. Витвір мистецтва настільки утворює єдність із тим, на що вказує, що збагачує його буття ніби новим буттєвим процесом. Тож *«мистецтво взагалі й в універсальному смислі забезпечує буттю приріст наочності»*¹. Ця остання теза Гадамера особливо важлива в контексті нашої загальної розмови про літературну антропологію, оскільки дуже перегукується з намаганнями В. Ізера показати літературу як простір вигаданого, який дає можливість вбачати людське буття, оформлене в образи, придатні для наслідування, й подолати власну невизначену пластичність.

Аналіз мистецтва Г.-Г. Гадамера – це приклад теоретизування навколо досвіду мистецтва як цілості, проте у філософії є чимало прикладів, коли літературний текст становить собою привід і спосіб філософування про людину. Парадоксально, що такі різні філософи, як М. Мамардашвілі й Р. Рорті, погоджуються в тому, що літературний текст є топосом унікального досвіду, який не може бути здійснений ані в філософії, ані в повсякденності, і досвід читання, досвід переживання тексту безпосередньо змінює людське існування, на відміну від філософії, яка раціональним вираженням лише пропонує свою аналітику, відчужену від свідомості, від реальних переживань.

Мераб Мамардашвілі витлумачував філософію як подію, що трапляється не з кожним, навіть коли філософія є єдиним і професійним заняттям – думка стається з людиною, коли вона здійснює свою трансценденцію з даностей до самостійного відкритого мислення. Роман Пруста «У пошуках втраченого часу» – текст продуктивний для філософа не лише як естетичний феномен, а й тексту-

¹ Гадамер Х.-Г. Истина и метод / Х.-Г. Гадамер. – М. : Прогресс, 1988. – С. 191.

альна реалізація події «реальної філософії», коли істина з'яє, але потрібна ціла топологія шляху до миті відкриття цієї очевидності.

Якщо життя – це безкінечний плін ситуації та сприйняття, то, щоб «розплутати життєвий досвід», необхідний інструмент, «орган». Для самого Пруста цим органом став текст роману. І тепер філософ пропонує нам опиратися на читання цього роману, щоб за уривками, враженнями й думками навчитися вбачати Інше – дійсне. «Усе перед людьми – таємниця, й усе шмаття», а з оцього розірваного єднання вражень треба читати, вловлювати реальність, якої емпірично немає.

М. Мамардашвілі вводить надзвичайно промовистий образ-концепт – «орган тексту». *Орган тексту*, подібно до людського ока (так само, як і досвід сприйняття та створення візуального мистецтва, приміром, картини), допомагає бачити «єдину реальність» без надзусилля. Як орган ока вироблює зір, так і текст створює думки й стани свідомості, дає можливість убачати те, чого оком не побачити ¹.

Особлива реальність твору для М. Мамардашвілі потрібна, щоб виробити дискретний, виділений пристрій, який стає умовою продуктивності душі: думка є можливістю думки, враження є умовою враження. Роман Пруста – його власний онтологічний акт «першовмістимості», який дає можливість бути всьому іншому ².

Філософ вважає, що весь матеріал роману побудований за принципом «тільки мое враження», тобто опрацьоване мною, відкрите моєю свідомістю та «заангажованістю» – не просто щось десь відбулося, але «життя вирішується». Ситуації відкриваються тільки для конкретної людини ³. Враження – «прямий удар істини» – виникає «саме собою», але людині – це *подія*, яку треба реалізувати, але не дією, а проходженням шляху всередині цього враження ⁴.

Емпірична людина розірвана в часі й просторі, її психіка розсіяна. Тому образ повністю зібраної людини – метафізичний. Дослідження вражень у пошуках їх смислу підкреслює, що людина повинна здійснити випробування безгрунтового досвіду, унікального й невербального, від якого неможливо позбавити. Цей шлях пізнання

¹ Див.: Мамардашвили М. К. Психологическая топология пути / М. К. Мамардашвили. – СПб. : Изд-во русского христианского гуманитарного института, 1997. – С. 27–28.

² Там само. – С. 235–237.

³ Там само. – С. 215.

⁴ Там само. – С. 164.

називається «індивідуальною метафізикою», або індивідуальною етикою¹.

Праця життя онтологічно необхідна для тривання, оскільки почати з того, чого немає, неможливо: «текст можна зрозуміти лише текстом». Тому «артикульовано організована свідомість» є необхідним припущенням буття людини й усіх її специфічно людських проявів (пам'ять, пристрасть, враження)². Те, що було, постійно зникає, занурюється в темряву, «я» згортається в моментах чуттєвості, в речах, а потім в інший момент через природну метафору відбувається зустріч із самим собою, яка розгортає смисл прихованого удару враження. Без постійної тривалості, роботи занурення в цей колодязь нічого не станеться, феномену не побачити³.

Метода М. Мамардашвілі – повільне асоціативне читання роману – дуже нагадує антропологічну аналітику його учня В. Подороги, проте якщо останнього цікавить тілесність (органіка) тексту, то сам філософ зосереджений на текстових афектах свідомості і на тому, як текстовий досвід змінює життя й культуру. За М. Мамардашвілі, мета літератури як форми досвіду – «зібрати» людину в собі, досягнути стану відкритості й зосередження.

Ричард Рорті в есе «Гайдеггер, Кундера та Діккенс» звертається до літератури, щоб захистити людську недосконалість, неповторну потворність чи красу, щоб у її свободі спекатися «жреців-відлюдників» (*the ascetic priest*), які повсякчас прагнуть «очистити» людськість від подробиць існування. Він розвиває протиставлення між потягом жреців-відлюдників (філософів) до теорії, простоти, структури, абстракції, сутності та потягом романістів до наративу, деталі, розмаїття та випадкового. Для романіста різниця між видимістю й реальністю замінюється показом розмаїття точок зору, множини описів тих самих подій, тому роман – це територія, де ніхто істиною не володіє, або «рай індивідів» за Кундерою.

На думку Р. Рорті, в історії європейського роману одним із найвизначніших авторів є Чарльз Діккенс, адже найуспішніша й найпам'ятніша риса його романів – це ідіосинкратична відпірність персонажів до будь-яких узагальнень чи категоризацій. Персонажі цього автора опираються будь-якій моральній типології, будучи описані таким чином, що самі уособлюють цінності й пороки. Натомість імена героїв Ч. Діккенса *заступають* моральні принципи

¹ Там само. – С. 148–153.

² Там само. – С. 286.

³ Там само. – С. 290–291.

та переліки чеснот і вад. Це стає очевидним, коли ми отримуємо можливість позначати себе й інших через образи романів: «Скімпол», «містер Піквік», «Гредгрінд», «місіс Джеллібай» чи «Флоранс Домбі».

Р. Рорті наголошує значущу перевагу літератури над філософією та правознавством у формулюванні *етосу*. У моральному світі, який ґрунтується на тому, що М. Кундера зве «мудрістю роману», моральні порівняння та судження робитимуться за допомогою власних імен, а не загальних термінів чи то принципів. Суспільство має здобувати «етичний словник» із романів, а не з онто-теологічних чи онтично-етичних трактатів – тоді не виникатимуть питання про людську природу, мету людської екзистенції чи смисла людського життя. Радше запитуватимемо себе, що ми можемо зробити для того, щоб уживатися між собою, як улаштувати все так, щоб нам було зручно разом, як можна змінити інституції, щоб право кожного на розуміння мало більше шансів на здійснення.

Р. Рорті розглядає літературу як інструмент соціальних зрушень: щоб змінити щось на краще, люди мають тільки звернути свій погляд на покривджених людей, розгледіти *подробиці* їхнього болю, замість перебудовувати цілий свій когнітивний апарат.

Саме поява роману в європейській культурі Заходу (яку часто й небезпідставно називають расистською, сексистською та імперіалістичною) допомагає гостро усвідомити свою здатність до «вбивчої нетерпимості» і тим самим подолати цю нетерпимість¹.

Порівнюючи такі різні, на перший погляд, прочитання літератури філософами (феноменологічного Мамардашвілі, прагматичного Рорті та герменевтичного Гадамера), ми бачимо, що література змальована ними як «магічний» простір, де «силою форми» відбувається така потужна дія на свідомість і буття людини, що філософії годі про це й мріяти, тому завдання філософа – розшифрувати, аналізувати цей вплив.

Тож виходить, що жести літературознавців вийти за межі аналізу видозміни літературної форми й наблизитися до аналізу афектів літературного тексту зближують їхні досліди з філософським спогляданням літературної дії. Літературна антропологія бере з філософського доробку більше, ніж філософська антропологія літературою запозичує з літературознавства. Маючи досвід антропологіч-

¹ Див.: Rorty R. Heidegger, Kundera, and Dickens / R. Rorty // *Essays on Heidegger and Others. Philosophical Papers* / R. Rorty. – Vol. 2. – Cambridge : Cambridge University Press, 1991. – P. 66–84.

ної дескрипції, дотичної до різних гуманітарних полів (філософії і літературознавства), спробуємо сформулювати умовну модель власної літературної антропології і застосуємо її до реалій української літератури.

4. Літературна антропологія: перспективи для української літератури

*Поет розповідає аудиторії, що таке людина.
Але ніхто цього не чує, ніхто...*

I. Бродський. Діалоги

Коли від теоретизування про літературу взагалі – як форму людського досвіду – ми переходимо до задіявання літературної антропології у літературознавчому дослідженні, виникає питання: чи всяка література підпадає під такий аналіз (включно з популярною детективною чи жіночою прозою), чи лише та література, яка сама ставить перед собою антропологічні завдання (як-от романи М. Пруста чи М. Кундери)? Така невизначеність якраз і становить одну з перших позитивних характеристик цієї методології: вигаданий і реальний людський досвід певним чином виражений у всякому літературному тексті, так само, як і тілесність.

Тож перший крок у побудові нашого варіанта літературної антропології такий: предметом літературної антропології може бути різна література, незалежно від її естетичної оцінки чи культурної значущості. Усі тексти, що діють у культурі як літературні, становитимуть для нас інтерес. Ця позиція, хоч і може викликати значну критику, дає змогу вийти за межі естетичних канонів і, попри несприйняття того, що зображено у тексті, розглядати вигадане в літературі як вираження своєрідності досвіду, можливого в нашій культурній історії. Такий підхід дозволяє прочитувати і суржикові, і молодіжні, жіночі любовні романи, поціновуючи їхню досвідну палітру.

Усе, що проговорено в культурі у вигляді літературного тексту, свідчить (показує і визначає водночас) про людський досвід у площині реальності, стає «тілом культури», що у певний спосіб веде до усвідомлення світу. Тож до якої свідомості може вести це загальне тіло літератури, що не виокремлює в собі жанри чи ранги?

Найзагальніша перша відповідь: *це досвід межовий, лімінальний, непередбачуваний*, новий, той, що раніше не мав слова: «низька дійсність» тілесності та сексуальності, суржикова мова та примітивне мислення, беззмістовне і безмисленнєве існування, своєрідність жіночого досвіду, повсякденність, вигадані культурні ігри тощо.

Інша вагома тенденція – змальовування унікального, того, що зникає, того, що непомічене. Література постає своєрідною *скарбницею дивакуватості*, непоміченої краси, зникаючої історії, видозміни та викривлення людського існування в сучасному мінливому світі. Упродовж 90-х рр., до появи популярних романів уже ХХІ ст., українська література змальовувала «країну з інших географій» (за висловом Ю. Андруховича): структури повсякденності поставали в їх містичному чи, навпаки, максимально знеціненому висвітленні, а людський досвід був майже виключно позанормативним. Зберігаючи цю тенденцію, українська література поступово починає збагачуватися різноманітністю людського досвіду, включаючи і побутописання, і нормативну повсякденність.

Враховуючи визначні цивілізаційні зрушення, якими насичені події української історії останніх десятиліть, сучасна українська проза багата на тексти, які прагнуть *затримати втрату світу, що зникає*. Цей мотив пронизує не лише прозу початку третього тисячоліття (романи й есе Ю. Андруховича, Т. Малярчук, Ю. Іздрика, Н. Сняданко, О. Забужко), чимало текстів якої є своєрідною антропологією зникомого, фіксацією світу, якого майже немає навіть у пам'яті чи мові, але й прозу 70–80-х рр. ХХ ст., зокрема цілком антропологічно налаштовані новели Григора Тютюнника й романи В. Шевчука.

Загальний дослідницький проект «літературна антропологія української літератури» мав би розглянути українську літературу в цілому, з позицій її моделюючих властивостей. У такому погляді ми маємо поєднувати простір літературного тексту як такого, його перформативи (у вигляді авторських читань, публікацій у різних медіа), ігровий і реальний простір автора чи авторів, інституції і події, пов'язані з поширенням літератури (як-от книжкові ярмарки, фестивалі, акції).

Сучасна українська література у своїй цілості добре піддається концептуалізації за допомогою антропології В. Ізера: маргінальний та історичний досвід, що виходить на перший план, справді є «випробовуванням» людської пластичності. Це література, що змальовує

вує людський досвід втрати традиції і нормування, пошук можливостей людського досвіду. Водночас антропологічного прочитання потребує й призабута сьогодні українська література радянського періоду.

Таким чином, у найістотніших своїх функціях антропологія здійснює виображування, виявлювання, оприкрашування усіх можливостей і якостей людини. Тому важливими виявляються не тільки теоретичні чи ідеологізовані антропологічні моделі, що вводяться в комунікацію структурами влади, включно з освітніми. Здається, більш істотними (в сенсі впливовості на саму людську істоту) є ті антропології, співналежність до яких можна пережити: антропології, запропоновані літературою, у вигляді історій чи поетичних метафор, пластичними мистецтвами – у вигляді тілесної форми, музикою – у вигляді звукових порядків.